

Apostol Hrvata Ivan Ravenjanin

Prvi nadbiskup splitski (g. 640— ?)

O Ivanu Ravenjaninu, prvom nadbiskupu solinsko-splitskom i prvom apostolu Hrvata, od povijesnih vrela govore samo katalozi splitskih biskupa, najstariji izvještaji o prenosu tjelesa sv. mučenika Dujma i Anastazija iz solinskih ruševina u Dioklecijanov mauzolej i Toma, arhidakon splitski († 1268). Najviše podataka sačuvao je Toma Arhidakon u svojoj povijesti splitske crkve (*Historia Salonitana*).¹ Po Tominu pripovijedanju pojava i djelovanje Ivana Ravenjanina završna su faza događaja, koji su započeli razorenjem slavne Salone. U nekom starom zapisu o počecima Splita našao je Toma vijesti o pokvarenosti Salone prije njezina pada, o razorenju grada, o bijednom životu salonitanskih bjeGUNACA na otocima, o povratku jedne njihove grupe na kopno u Dioklecijanovu palaču, o uređenju državopravnog odnošaja novoga Splita prema susjednoj hrvatskoj državi i napokon o uspostavljanju stare salonitanske nadbiskupije u Splitu i o djelovanju njezina prvog nadbiskupa Ivana Ravenjanina. Cijelo to pripovijedanje sačinjava jednu jedinstvenu cjelinu. »Veliki« Sever, koji je dao poticaj obnovi stare Salone u Dioklecijanovoj palači i Ivan Ravenjanin, koji je potaknuo ostatke Salonjana, da u toj novoj naseobini uspostave svoju bivšu nadbiskupiju, suvremenici su i suradnici. Zdrava historijska metoda ne dopušta, da se ta nerazdruživa veza Ivana Ravenjanina sa spašenim Salonjanima nasilno kida i da se on zajedno s uspostavljenjem salonitanske nadbiskupije prebacuje u posve drugi ambijent, za stotinu i više

¹ Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana*, c. XI—XII (Izd. Jugosl. Akad.: Monumenta... v. 26. Script., v. 3, str. 33—35). — Kataloge splitskih nadbiskupa donose: Bulić-Bervaldi, *Kronotaksa spljetskih nadbiskupa* (Bogoslovska Smotra, II—III. Zagreb 1913. Prilozi A-F. — O translacijama sv. Dujma cfr. Farlati, *Illyricum sacrum*, I; pg. 471—475. ili Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* (Izd. Jugosl. Akad.: Monumenta... VII. Zagreb 1877); str. 288—290).

godina mladi.² Ili zbacimo sve, što Toma pripovijeda, a tome se protive jaki razlozi, ili ostavimo Ravenjanina ondje, gdje ga je Toma našao i samo se potrudimo bolje osvijetliti prilike u Dalmaciji poslije propasti Salone. Toma na nesreću nije točno znao ni kada ni od koga je razorena stara Salona, a niti kada je osnovan novi Split.³ Nikakove godine ne navodi niti zna za imena pape i hrvatskih vođa, o kojima govori. No zaslugom don Frane Bulića mi danas znademo, da su Avari zajedno sa Slavenima osvojili i razorili Salonu g. 614 ili 615. Time je dobiven dobar temelj da se u svijetlu Tominih podataka i novijih istraživanja barem približno ustanovi, kad je osnovan Split, kakav je bio njegov odnošaj prema Hrvatima, zašto je Ivan Ravenjanin došao u Dalmaciju i koji papa ga je poslao i posvetio. Mnogo pri tom pomažu vijesti cara Konstantina Porfirogeneta († 959) o Hrvatima VII. vijeka i zapisi papinskih biografa u »Liber Pontificalis«. Strpljivo sabiranje, ispredivanje i kritično pretresanje svih pa i najsitnijih podataka, što se nesređeni i rasuti nalaze u tim vrelima o našem predmetu, dovodi do zanimljivih i neočekivanih rezultata.

I. OBNOVLJENI SPLIT I HRVATI.

1. OBNOVLJENJE SPLITA.

1. Po pripovijedanju Tome Arhidakona (gl. VIII.) oni Salonjani, kojima je uspjelo pobjeći na brodove prije zauzeća grada, smjestiše se na otocima, kako su znali i mogli. Jedni obrađivahu zemlju, a drugi se dadoše na plovidbu, trgovinu ili na prosjačenje. A ne zaboraviše ni na obranu.

»... Tada, piše Toma, stadoše odabrani mladići s naoružanim lađama krstariti uz obale Dalmacije i vrebati na neprijatelje. I toliko ih dan za danom ubijahu i zarobljavahu, da se nijedan Slaven nije usudio sići na more. I životareći takim načinom jadno proboraviše Salonjani *dugo vremena* na otocima; (... multo tempore in insulis commorati sunt).«

A nešto dalje (gl. X.) ovako crta njihov povratak na kopno:

»Ali je bio među Salonjanima, što se skloniše na susjedne otoke, čovjek neki po imenu Sever, čija je kuća nekoć bila kraj stupova palače nad morem. Njega su nazivali 'velikim Severom', jer se ugledom isticao nad ostalima. Taj stade nagovarati svoje sugradane, da se vrate u zavičaj. A kako nije bilo sigurno nastanjivati se među ruševinama staroga grada, svjetova im, da se privremeno smjeste u Dioklecijanovoj palači, gdje će moći uz sigurnije boravište bar koju česticu svog zemljišta bez velikog straha posjedovati, dok

² Bulić-Bervaldi mnogim su razlozima nastojali dokazati, »da je Ivan Ravenjanin bio biskup ili pri koncu VIII. ili pak početkom IX. v.« (Kronotaksa, I. c. str. 116—131). Njihove je razloge podvrgao temeljitoj kritici dr. Dane Gruber (Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arkiva, XX. Zagreb 1918, str. 139—152). On dokazuje, »da svi ovi argumenti, navedeni od pisaca, nisu dosta jaki, da obore vijest Tominu (crpanu iz tradicije ili iz starijih zapisa), da je Ivan Ravenjanin živio i djelovao u VII. v.« (str. 145). Gruber je u kritici jak, ali za svoje vlastito mišljenje o krštenju Hrvata nije dao dobrih dokaza.

³ Toga nijesu znali ni Lucić u XVII. v., ni Farlati u XVIII., ni Rački u XIX. i zato je moderna kritika s pravom zbacila sve njihove zaključke o Ivanu Ravenjaninu i o krštenju Hrvata.

se prilike toliko ne poprave, da će se moći obnoviti Salona. Taj se savjet napokon svidio svim plemićima i pučanima i oni dogovorno ustanoviše, da bogatiji vlastitim troškom posagrađe sebi kuće, ostali pak, koji nemaju dovoljno novaca za gradnju kuća, da se nastane u kulama, što se naokolo dižu, a sirotinja da se smjesti u nadsvođenim prolazima i podrumima.

Tada pokupivši i ukrcavši na lade sve, što su imali na otocima, preploviše sa ženama i dječicom, ali bez stoke, preko mora i uniđoše u rečenu zgradu, koja nije bila građena za varoš već za carski dvor. I jer je palača bila prostrana, stadoše je zvati 'Spalatum'. Smjestivši se dakle ondje, udese svoje priproste stanove, kako je već tražila nužda. I tako je Salona, onaj napućeni grad, plemenit i star, radi mnogih grijeha, što ih je počinila proti Bogu, spala do takove bijede, da ih od nekadanjeg obilja ne preostade ni toliko, te bi mogli naseliti prostor onog gradića, već nastanivši se u dijelu, što gleda na more, ostaviše drugo prazno.»

2. Toma ne kaže, kad se to zbilo. Ali već u tom dijelu njegova izvještaja nalazimo neke okolnosti, iz kojih se dade približno zaključiti, kada su salonitanski bjegunci prešli s otoka na kopno. Bilo je to »dugo vremena« poslije g. 614—5, kad je bila razorena Salona, ali opet ne tako dugo, da bi kroz to vrijeme većina bjegunaca bila pomrla. Sever i njegovo društvo sami su doživjeli propast rodnoga grada, a nijesu bili potomci bjegunaca. Oni su se nadalje, kako se vidi iz izvještaja, s otoka preselili u Dioklecijanovu palaču istom onda, kad se više nijesu bojali onih Slavena, što su zajedno s Avarima razorili Salonu; kad su se na kopnu tako promijenile prilike, da su se pače ponadali, te će moći »bar koju česticu svog zemljišta bez velikog straha posjedovati«. A takove su prilike na dalmatinskom kopnu nastale istom kakova dva decenija poslije razorenja Salone, kad je naime avarska podunavska država radi poraza kod Cariğrada (g. 626) i radi borbi za nasljedstvo (oko g. 630) već oslabila; kad su Avare pritisli Bugari pod Kuvratom s istoka, a Slaveni sa Samom sa zapada tako jako, da nijesu mogli priteći u pomoć svojoj braći u Dalmaciji, kad su na njih navalili Hrvati i osnovali svoju državu, koja je bila s carstvom u savezu.⁴ Može se reći, da su Hrvati oko g. 635. u Dalmaciji uspostavili već potpunu sigurnost i red. Istom tada mogla je prestati osvetnička akcija onih »odabranih mladića«, što su krstarili uz obalu i ubijali Slavene i započeti mirniji saobraćaj i trgovina između slavenskog i romanskog pučanstva. Istom u takvim prilikama mogao je »veliki Sever« nagovoriti svoje sugrađane, da se vrate na kopno.

⁴ K. Porfirogenet (De admin. imp.): »... Vidjevši Avari, da je prekrasna ova zemlja (Dalmacija) ondje se nastaniše. A Hrvati tada stanovahu s onu stranu Bagibareje, gdje su sada Bjelohrvati. Jedan njihov rod, naime petero braće... i dvije sestre... odijelivši se od njih skupa s narodom svojim, dođoše u Dalmaciju i nađoše ondje Avare, koji držahu zemlju. I neko vrijeme ratujući jedni s drugima, nadjačaše Hrvati i jedne od Avara poklaše, a ostale prisile, da im se pokore. Od tog doba obladaše tom zemljom Hrvati« (gl. 30). — »... Na poziv cara Heraklija navališe Hrvati na Avare, potisnuše ih i po zapovijedi cara Heraklija zapremiše zemlju avarsku, gdje i sad još stanuju« (gl. 31).

2. HRVATI I SPLIĆANI.

1. O odnosima između građana novoga Splita i njihovih susjeda Hrvata podaje Toma Arhidakon nekoliko zanimljivih podataka. Hrvate pri tom zove sad Gotima sad općenitim imenom Slaveni. On pripovijeda (gl. X.):

»Tada se građani posavjetovaše i poslaše poslanike carigradskim *imperatorima* moleći ponizno, da im bude dozvoljeno stanovati u Splitu i po drevnom pravu posjedovati zemljišta svoga bivšega grada Salone. To se i zbude. Legati postigoše sve što su htjeli i vratiše se svojim sugrađanima noseći sa sobom *sveti reskript gospode vladara*.

Zapovjed bi također poslana vodama Gota i Slavena, kojom im se strogo naredivalo, da salonitanskim građanima, što borave u Splitu, ne prave nikakvih neprilika. Primivši dakle zapovijed vladara, ne usudiše se više oružjem napadati Splicićana. I kad tako nastupi mir, počеше pomalo Splicićani općiti sa Slavenima, obavljati trgovačke poslove, ženiti se i sklapati s njima prijateljstva i rodbinske veze.«

2. U tom pripovijedanju Tominu nalazimo još jedan dokaz, da je novi Split osnovan doduše »dugo vremena« poslije razorenja Salone, ali ipak još za vladanja cara Heraklija. Toma ne govori o jednom caru, već o više njih. Već je K. Jireček primjetio, da su carevi, koji su naložili slavenskim vodama, neka ne napadaju Splicićana, bili vjerojatno Heraklije sa sinom suvladarem.⁵ F. Šišić također kaže:

»Pažnje je vrijedan Tomin izričaj »sveti ukaz« (*sacrum rescriptum*), jer jasno pokazuje, da se Toma na tom mjestu služi dobrim izvorom iz vremena vizantijske carske vlasti. Ali je još značajnije to, da Toma (ili bolje njegov izvor) govori o »vizantijskim carevima« (*ad imperatores constantinopolitanos*), kojima da su Splicićani poslali poslanike i oni da su se vratili »portantes *sacrum rescriptum dominorum principum*«. Ovdje se očito radi o *suvladarima*, to jest bar o dvojici careva. Taki slučaj bio je u carstvu poslije 614., kad je propala Salona, baš za cara Heraklija.«

Na to lijepo osvjetljuje, kako su između g. 638—641 vladala u Carigradu tri okrunjena cara suvladara: Heraklije i njegovi sinovi Konstantin i Herakleon, te onda zaključuje: »Splicićani su osnovali svoj grad s carskim dopuštenjem u palači cara Deoklecijana potkraj vladanja Heraklijeva.«⁶

3. Taj se Šišićev zaključak daje još bolje opredijeliti, ako promotrimo tadanji privatni i javni život cara Heraklija. Splicićani nijesu mogli dobiti spomenuti reskript prije g. 638., jer se car istom te godine nakon odugog boravka u istočnim provincijama vratio u Carigrad.

Oko g. 631. pošao je Heraklije na Istok, da uredi provincije, što ih je dugim ratovanjem oslobodio od Perzijaca. Boravio je većinom u Edesi onkraj Eufrata: nada sve je nastojao izmiriti monofizite s državnom Crkvom, pokrstiti Židove i provesti vjersko jedinstvo u državi. Istom neočekivano napredovanje islamizovanih Arapa i porazi carskih vojska u Siriji, Palestini i

⁵ K. Jireček, *Istorija Srba* (ćir.), Preveo i dopunio J. Radonić. Beograd 1922, str. 75.

⁶ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb 1925, str. 282, bilj. 35.

Egiptu prisile ga, da je koncem g. 636. iz Antiohije krenuo put prijestolnice. No bio je tako živčano iscrpen, da radi paničnog straha pred vodom nije mogao prijeći preko Bospora. Godinu dana oporavljao se u carskoj palači u Hieriji blizu Carigrada i istom negdje na početku g. 638., kad su načinili široki most od lađa i prekrili ga granjem, da se nije vidjela voda, vratio se u carski dvor i počeo se življe baviti državnim poslovima. Najprije je uredio pitanje nasljedstva i dao 4. VII. 638. kruniti za suvladara i Herakleona, sina od druge žene Martine. Tom zgodom su bili kovani novci s likom svih triju careva, Heraklija, Konstantina i Herakleona i od onda je Heraklije u svim upravnim i carskim nastupima sve više isticao sinove kao vladare.⁷

Istom te godine 638. mogli su Splićani iznijeti pred »imperatores constantinopolitanos« svoj spor s Hrvatima i dobiti povoljni reskript »dominorum principum«. A budući da je taj spor tražio žurno rješenje, bio je među prvima, kojima se car nakon povratka pozabavio.

4. Dok je car boravio daleko na istočnoj periferiji carstva, prepustio je upravu zapada svojim namjesnicima, afričkom i ital-skom. Ali čim se vratio i počeo uredovati, iznosili su pred njega egzarhi također iz zapadnog dijela carstva takve poslove, u kojima je bila potrebna njegova carska odluka. Takav je bio i splitski spor s Hrvatima. Splićani su bili bizantski podanici, a Hrvati, iako su kao saveznici priznavali vrhovni autoritet carev, ipak su sačinjavali vlastitu državu. Spor dakle jednih s drugima nije mogao riješiti carski namjesnik u Raveni, koji je upravljao i bizantskim ostacima u Dalmaciji. Radilo se o aktu vanjske državne politike, gdje je bilo potrebno suvereno rješenje samoga cara. I zato je carski egzarh Izacije, bez čijega izvještaja ne bi bili Splićani ništa obavili kod cara, morao cijeli spor predložiti carevima. Jasno je, da je službeno priopćio i razloge hrvatskih »voda«, ako možda nijesu sa splitskim poslanicima bili poslani u Carigrad i predstavnici hrvatskog vladara. Na taj je način Heraklije dobio poticaj i zgodu, da prije smrti definitivno uredi i prilike u Dalmaciji.

5. Toma daje samo djelomično i jednostrano sadržaj carske presude. Po njegovu se pripovijedanju čini kao da su samo Splićani bili na dobitku, a Hrvati morali pred Heraklijevim »keleusis« tek pokorno prignuti šiju. No »između redaka« njegova pripovijedanja se vidi, da su Splićani tada priznali neposrednu vlast hrvatskog vladara i kao autonomno tijelo postali integralnim dijelom hrvatske dalmatinske države. Toma je to doduše prešutio, ali se odaje po okolnostima, što ih navodi. Jedino naime ako to pretpostavimo, postaju razumljive onakove veze Splićana s Hrvatima, o kojima govori Tomin izvještaj. Trgovina može biti i s tuđim državljanima, ali je teško vjerovati, da bi se potomci slavni Salonjana bili ženili iz druge, k tome barbarske i nekršćanske države. Isto tako i ono, što Toma dalje pripovijeda o Ivanu Ravenjaninu i njegovu djelovanju kod Hrvata, postaje razumljivo tek u supoziciji, da je Split odmah nakon osnutka postao hrvatskim onako po

⁷ A. Pernice, L'imperatore Eraclio. Firenze 1905, str. 212, 225, 285-295.

prilici, kako je vijek i po prije toga bio gotskim. A ista sudbina snašla je i druge romanske gradove i otoke. Popunimo li Tomino pripovijedanje Porfirogenetovim podatkom o krštenju Hrvata, inicijativom cara Heraklija, dobit ćemo glavne elemente uređenja, što ga je tada u Dalmaciji proveo Heraklije sa sinovima suvladarima. Iz tih dvaju izvještaja slijedi, da su po odredbi Heraklijevoj ostaci dalmatinskih Romana mjesto carskog egzarha u Raveni priznali svojim neposrednim poglavarem vladara dalmatinske Bijele Hrvatske, a Hrvati im ostavili autonomiju i usto se obvezali, da će primiti krštenje i priznati crkvenu jurisdikciju splitskog nadbiskupa i zadarskog biskupa. Do istog zaključka dovode nas osim Tomina i Porfirogenetova pripovijedanja i drugi razlozi.

II. CAR HERAKLIJE I DALMACIJA (G. 638).

1. RAVENSKI EGZARHAT I LATINSKA DALMACIJA.

1. Obično se uzima, da je Split zajedno s ostalim dalmatinskim gradovima i otocima, što su izmakli bjesnilu avarsko-slavenskog pustošenja, kroz tamni VII. i VIII. vijek pripadao neposrednoj vlasti carskog namjesnika u Raveni, a poslije pada Ravene (g. 751) da je odmah bila osnovana za romansku Dalmaciju posebna bizantska provincijalna oblast u Zadru. I to je jedna od onih temeljnih zasada historiografije, o kojoj nitko nije ni posumnjao, a koja ipak ne stoji. Pogledaju li se razlozi, na kojima se osniva, vidi se, da su ili labavi ili nikakovi. Šišić za to mnijenje citira Engleza Buryja.⁸ No Bury mjesto dokaza samo kaže »moglo bi se uzeti«, da je tako. Mnogo je jasniji M. Barada, kad o tom govori. On daje i dokaza. Iz administrativnog naime stanja, u kakovom se romanska Dalmacija nalazila neposredno prije porušenja rimske vlasti i zatim kasnije na početku IX. stoljeća zaključuje, da je ona ostala bizantskom provincijom i kroz cijeli VII. i VIII. vijek, u kojima se inače o njoj nigdje ne govori.

»Zastalno se zna, veli on, da je i Dalmacija u vojnom pogledu oko g. 593. potpala pod egzarha Italije u Raveni. Konačnom pak provedbom uredbe temata početkom VIII. st. je bio također ureden i administrativno-politički položaj Dalmacije, ali jer nema sačuvanih dokumenata, po kojima bi se izravno moglo suditi u kakvom je odnošaju bila Dalmacija prema tim novim uredbama, ipak po onomu kako je docnije bilo, dade se zaključiti na ono tadašnje. Po Božiću g. 805. iz Dalmacije je u poslanstvu na dvoru Karla Velikoga, u Diedenhofu (Lotaringija), uz druge i 'Paulus dux Jaderae'. Tako ovim do danas najstarijim dokumentom u Dalmaciji je zajamčena čast 'dux-a', a po uređajima temata, kojima je i tada carstvo bilo uređeno, imamo retrospektivni argumenat, da Dalmacija nije bila temat, nego kao provincija, dio temata. A k tomu i po faktičnom stanju Dalmacija poslije porušenja (g. 614—15) nije mogla da bude dio kojeg drugog temata osim onoga Italije, jer je ona još od g. 593. bila potčinjena eksarhu Italije u Raveni, te u takvom odnošaju bila i pri porušenju, zato na svaki način ostali su u istim odnosima preostaci romanskog stanovništva i poslije s Ravenom; a opet i radi trgovačkih i vojničkih interesa, jezične zajednice i geografskog položaja, jer saobraćaj centruma sa dijelovima carstva na zapadnoj periferiji, bio je moguć jedino po moru, a

⁸ Šišić, Povijest Hrvata ..., str. 282, bilj. 37.

dalmatinska obala u tom poslu morala je biti važna i živa posredna etapa... Dakle Dalmacija je kroz cij VII. vijek, a i do polovice VIII. st. neposredno podložna Raveni, odnosno ona je bizantska provincija, te je kao takova ostala i poslije propasti Ravene sve do početka IX. stoljeća.⁹

2. Ti Baradini dokazi za direktnu pripadnost romanske Dalmacije bizantskom carstvu neoborivi su, u koliko se odnose na period *prije* osnutka hrvatske dalmatinske države, t. j. do četvrtog decenija VII. stoljeća i *poslije* na početak IX. vijeka, kad je već i dalmatinska Hrvatska bila prisiljena da mjesto bizantske vrhovne vlasti prizna suverenitet Karla Velikoga, dok je romanska Dalmacija došla opet pod izravnu vlast bazileusa. No za drugu polovicu VII. v. i za cijeli VIII. v., kad su i dalmatinski Hrvati zajedno s Romanima priznavali vrhovnu vlast Bizanta, nema ni Barada drugih dokaza osim konjektura iz »trgovačkih i vojničkih interesa, jezične zajednice i geografskog položaja«, te onoga, »kako je docnije bilo«. Ni njemu kao ni drugima nije palo na pamet, da romansku Dalmaciju u tom razdoblju pokuša promatrati u vezi s hrvatskom državom i kao njezin sastavni dio.¹⁰ Pa ipak nas na to, kako smo već donekle vidjeli, upućuje pripovijedanje Tome Arhidakona i Konstantina Porfirogeneta.

2. ROMANSKA DALMACIJA I HRVATI (G. 638—800).

1. Promatramo li Split kao dio dalmatinske Bijeke Hrvatske, mnogo neriješenih problema odmah se razjašnjuje. Tada n. pr. lako razumijemo, zašto su Hrvati na riječ careva-suvladara smjesta pustili na miru Splitske i počeli s njima sklapati rodbinske veze i zašto je, kako ćemo vidjeti, brzo iza toga bila uspostavljena u Dalmaciji crkvena hierarhija, koja je obuhvatala i hrvatski teritorij. Biva također jasnije poslanstvo opata Martina i njegovo obilaženje po hrvatskim krajevima Dalmacije i Istre.

A posve jasan i siguran argumenat za pripadnost romanske Dalmacije hrvatskoj državi u drugoj polovici VII. v. nalazimo kod pape Agatona. On u listu, što ga je zajedno sa 125 biskupa, sabranih g. 680. na saboru zapadne Crkve u Rimu, pisao caru Kon-

⁹ M. Barada, *Episcopus Chroatensis* (Croatia sacra, 2. Zagreb 1931), str. 165—66.

¹⁰ Slavisti Jagić i Oblak (Archiv f. slav. Philologie, 17 (1895) i 18 (1896) dokazivali su iz jezične kompaktnosti južnih Slavena od Crnog mora do Alpa, da Hrvati i Srbi nijesu mogli doći iz zapadno-slav. jezične grupe na Balkan, kako bi slijedilo iz pripovijedanja Porfirogenetova, već su postepeno izronili iz jedinstvene južnoslavenske gomile. No da je to istina, onda bi također bile bajkom tvrdnje historijskih pisaca, da su neslavenski Bugari u VII. v. došli na slav. Balkan, Bugari bi i Srbi bili jedan narod s dva imena itd. Jagić-Oblakov filološko-historički darvinizam prihvatili su bez kritike svi najupliviiji historici. Glede Hrvata najkonsekventnije ga je proveo u svojim historičkim djelima F. Šišić. Za nj prije konca VIII. v. nije bilo hrvatske države. Ona zajedno s hrv. sviješću nastaje i razvija se pod utjecajem borba s Francima. Tada je počelo i glavno krštenje Hrvata i pojavio se Ivan Ravenjanin. — Magni passus, sed — extra viam!

stantinu Pogonatu, kaže: »... Poznato je, da se mnogi od onih, koji Vam zajedno s nama služe (t. j. naših kolega biskupa), nalaze usred langobardskog naroda i slavenskoga, a isto tako i usred franačkog, galskog i gotskog te britanskog« (*In medio gentium tam Langobardorum quamque Sclavorum . . . plurimi confamulorum nostrorum esse noscuntur*).¹¹

2. Ovdje se ne možemo upuštati u pitanje analizu toga teksta. Dosta je da spomenemo, da su »confamuli« biskupi i da se »gentes«, o kojima je govor, dakle i »gens Sclavorum«, zajedno sa svojim biskupima nalaze izvan bizantskog carstva. Bez muke se dade dokazati, da su »gens Sclavorum« dalmatinski Hrvati, za koje je, kako ćemo vidjeti, car Heraklije dao uspostaviti splitsku nadbiskupiju i zadarsku biskupiju. Za sada je za nas najvažniji onaj izraz »in medio«, iz kojega slijedi, da su tada splitski nadbiskup i zadarski biskup bili hrvatski a ne bizantski državljani. baš tako, kako nijesu bili bizantski državljani oni biskupi, što su se tada nalazili u bivšim dijelovima carstva, koje su zaposjeli Langobardi, Španjolci, Goti, galski Franci i britski Englezi. Papa ne pravi razlike između biskupa, o kojima govori; svi su oni jednako *izvan* carstva i *usred* tih naroda. Prema tome je i romanska Dalmacija sa svojim biskupima bila integralni dio dalmatinske Bijeke Hrvatske. A to se stanje održalo i u VIII. vijeku. Za to doduše nemamo direktnih dokaza, ali je značajno, da se u popisu krajeva i crkava, što ih je car Leon Izaurijski oko g. 732. oteo patrijaršijskoj jurisdikciji Pape, nikad i nigdje ne spominje Dalmacija. Znak, da je njome neposredno vladao hrvatski vladar, a ne bazileus. Isto tako ne će biti tek puki slučaj, što se u Zadru javlja posebni bizantski »dux« istom na početku IX. v. Kad je naime Karlo Veliki († 814.) svojim prodiranjem na istok podvrgao po svojoj vrhovnu vlast i dalmatinske Hrvate, pošlo je za rukom Bizantu, koji je bio na moru jači od Franaka, da barem romansku Dalmaciju sačuva za sebe, kojom su do onda Hrvati i onako upravljali samo u carevo ime. I tako nastade istom tada posebni dalmatinski temat sa »duxom« odnosno »strategom« u Zadru, a prijašnji se mirni odnošaji između Hrvata i romanskih Dalmatinaca poremete. Na vjerskom se području kod Hrvata u to doba opaža snažni utjecaj Akvilejskog patrijarhata, a najzad bi proti splitskom nadbiskupu i zadarskom biskupu osnovana posebna Ninska biskupija. Neprirrodno trvenje između dalmatinskog primorja i zagorja trajalo je cijeli IX. vijek. Istom kad je kralj Tomislav postao bizantskim patricijem i upraviteljem romanske Dalmacije, bile su na splitskim saborima g. 925. i 928. uklonjene smetnje mira i počelo se uspostavljanje odnošaja, kakovi su bili od Heraklija (g. 638) do franačkih provala na koncu VIII. vijeka.

¹¹ Migne, Patrologia Latina 87, 1224—5.

3. HERAKLIJE I DALMATINSKI PROBLEM

1. S jedne se dakle strane ne može dokazati, da su dalmatinski Romani u doba od smrti Heraklijeve do konca VIII. st. bili pod upravom egzarha u Raveni, a s druge se njihova tadanja pripadnost hrvatskoj državi, za koju imademo više dovoljnih dokaza, nije protivila ni njihovim ni carskim interesima, već za pravo jedne i druge promicala. Zato smijemo s pravom zaključiti, da je car Heraklije u vezi s osnutkom novoga Splita g. 638. ostatke carskih posjeda u Dalmaciji povjerio trajnoj upravi hrvatskih vladara, bizantskih saveznika (foederati).¹²

2. Na tu je žrtvu sililo cara tadanje žalosno stanje carstva na Istoku i u Italiji. Na istoku su padale pod vlast oduševljenih sinova pustinje, islamizovanih sljedbenika Muhamedovih, provincija za provincijom. On sam radi bolesti i starosti nije više bio za vođenje ratova, njegovi sinovi bili su premлади i degenerirani, a među generalima nije se nalazio nijedan, koji bi bio kadar pobijediti Arape. U Italiji je tada vršio namjesničku službu egzarh Izacije, (o. g. 623—643). Bio je to ratni drug Heraklijev i Armenac kao i on. Njemu je isprva uspijevalo, da živi u miru s Langobardima i očuva bizantski posjed, kako ga je preuzeo od pretšasnika. Ali g. 636. zavlada Langobardima bojovni kralj Rothari (636—653), žestoki arijanac, koji je s uspjehom potiskivao Grke iz sjeverne Italije. U jednoj samo bitci na rijeci Scultenna (Tanaro) u Emiliji palo je do 8.000 Bizantinaca. Izacije se morao bojati, da se ne sjedine Langobardi sjeverne Italije s onima u Beneventskom vojvodstvu i tako ga pritisnu sa sjevera i s juga. A nije bilo isključeno, da i Hrvate zavedu na borbu proti carstvu. Zato mu je bilo u interesu, da bude u Dalmaciji mir i da po mogućnosti predobije Hrvate za savez proti Langobardima. Razumljivo je, da je u takovim prilikama svjetovao caru, neka odstupi romansku Dalmaciju Hrvatima, obveže ih na primanje kršćanstva i eventualno nagovori na rat s Langobardima.¹³ U tom poslu nije se smjelo gubiti vrijeme i čim se car g. 638. vratio u Carigrad, pobrinuo se Izacije, da bude što prije riješen dalmatinski problem.

3. Time, što je carskom voljom romanska Dalmacija prešla iz vlasti italaskog egzarha u sklop hrvatske države, bio je postavljen temelj za definitivno uređenje crkvenih prilika na cijelom području bivše Dalmacije. To je pak uređenje na poticaj cara

¹² Elemente nagodbe Hrvata s carem Heraklijem glede romanske Dalmacije trebalo bi istražiti u svijetlu dekreta splitskih sabora g. 925. i 928. te rasprave Vj. Klaića »Regnum Croatiae et Dalmatiae (1059—1359)«. Izašla je na njem. jeziku u »Vjesniku kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arkiva, XIII. Zagreb 1911., zatim u djelu: Tomašić-Bojničić, Fundamente des Staats-rechtes des Königreiches Kroatien, Aelteste Zeit: Pacta conventa. Zagreb 1918. i napokon u hrvatskom prijevodu prof. J. Nagya: Sveslavenski Zbornik, Zagreb 1930, str. 79—89.

¹³ Jedan napadaj Hrvata na Langobarde kod Siponta u j. Italiji, koji se zbio još za živa Izacija (o. g. 642), doista je zabilježio Paulus Diaconus (Hist. Langob., l. IV. c. 44. — Rački, Documenta, n. 165., str. 276). Već je K. Jireček ustvrdio, da je »vjerojatno, da je taj napadaj Slavena na južnoitalske Langobarde bio zamišljen od Bizantinaca« (Die Romanen in den Städtlen Dalmatiens, I Denkschriften der K. Akad. d. Wiss. 48. Wien 1902, str. 30). — Egzarh Izacije započeo je službovati u Raveni o. g. 625. Vrlo je vjerojatno, da je baš taj pouzdanik Heraklijev pozvao Hrvate i proti Avarima, da paralizira tada-nji avarsko-perzijski savez i u ime carevo obećao Hrvatima Dalmaciju, ako je otmu Avarima.

Heraklija i s pomoću egzarha Izacija provela kompetentna crkvena vlast u Rimu i to na području Bijele Hrvatske u glavnom baš onako, kako pripovijeda Toma Arhidakon u svom izvještaju o Ivanu Ravenjaninu i car Porfirogenet u svojoj povijesti o brizi cara Heraklija za krštenje Hrvata. Porfirogenet je cijeli proces kristijanizacije dalmatinskih bijelih Hrvata kratko sažeo u nekoliko riječi: »Car Heraklije, veli on, poslavši (izašlanikaj) dovede iz Rima vjerovjesnike i učinivši među njima nadbiskupa,¹⁴ biskupa i svećenike i dakone, dade pokrstiti Hrvate.« Toma je opširniji. Iz njegova pripovijedanja o obnovljenju salonitanske nadbiskupije doznajemo štošta i o djelovanju tog prvog nadbiskupa, naime Ivana Ravenjanina, koji je bio na čelu obnovljene crkvene hierarhije u Dalmaciji. Arhidakon se i Porfirogenet, kako ćemo vidjeti, lijepo popunjuju.

II. DOLAZAK I DJELOVANJE IVANA RAVENJANINA

1. APOSTOLSKI VIZITATOR.

1. Po pripovijedanju Tome Arhidakona zbilo se uređenje crkvenih prilika u Dalmaciji postepeno i to u tri razdoblja: prva je faza bila informativna, druga organizatorna, a treća misijonarska.

O prvom razdoblju Ravenjaninova rada Toma pripovijeda ovo (gl. XI.):

»Međutim pošalje vrhovni Biskup nekog legata po imenu Ivana, rodnom Ravenjanina, da obađe dalmatinske i hrvatske strane i popravi spasonosnim opomenama kršćane. U crkvi pak salonitanskoj od razorenja nije bio posvećen poglavar. Časni dakle Ivan stade nagovarati kler i puk, da bi trebalo te oni kod sebe onove nadbiskupsku čast staroga grada. To im se vrlo svidjelo i godilo im. Tada se prema običaju sakupi kler (i puk) i izbornici se svi jedno-dušno odluče za spomenutog Ivana.«

2. Tomim izraz »međutim« označuje vrijeme, kad su već carevi-suvladari bili uredili spor Splićana s Hrvatima i povjerali, kako smo vidjeli, cijelu romansku Dalmaciju upravi susjednog hrvatskog vladara. Dakle vrijeme negdje neposredno poslije g. 638., jer je nakon državno-političkog uređenja trebalo što prije uspostaviti u Dalmaciji redovitu crkvenu hierarhiju. Za to pak imao se u ime carevo brinuti italski egzarh, koji je kao bivši upravitelj Dalmacije ostao i nadalje carev izvršni organ za provedbu nagodbe s Hrvatima. A budući da je Dalmacija u crkvenim poslovima ovisila ne od ravenškog nadbiskupa, već direktno od pape kao zapadnog patrijarhe, morao je egzarh za crkveno uređenje Dalmacije zainteresirati Sv. Stolicu. Iz Tomina izvještaja slijedi, da je papa u tom poslu doista i odlučivao. Pita se samo,

¹⁴ M. Barada je nakon brižne analize tih Porfirogenetovih riječio došao do zaključka: »... Ovim dokumentom dakle zajamčeno je, da je bizantski car obnovio hierarhiju u Dalmaciji osnovavši nadbiskupiju u Splitu, a biskupiju u Zadru i to prije glavnog pokrštenja Hrvata, a koje pokrštenje da je ta hierarhija u glavnom i provela« (Episcopus Chroatensis; Croatia sacra, 2 (1931), str. 170). Samo je bez razloga zanijekao, da taj car nije mogao biti Heraklije.

kada je egzarh pregovarao s papom o Dalmaciji. Iz žića pape Severina († 640) doznajemo, da je egzarh Izacije došao u Rim poslije smrti pape Honorija († 12. X. 638), kad je već bio izabran za nasljednika Severin. Prema tome nekako u listopadu ili studenom g. 638. »Liber Pontificalis« doduše stvar tako prikazuje kao da je egzarh došao onamo samo zato, da za sedisvakancije opljačka crkvenu blagajnu. Ali iz drugih vrela znademo, da je s izabranim papom rješavao i druge poslove (n. pr. o uvjetima potvrđenja izbora). I dosadnji i kasniji razvoj događaja nas vodi do zaključka, da je baš tom zgodom Izacije s izabranim papom uredio, da ravenski svećenik Ivan pođe što prije kao apostolski vizitator u Dalmaciju i razvidi, što da se ondje učini za obnovu kršćanskog života. Već samo podrijetlo Ivanovo kazuje, da ga je Sv. Stolica preporučio egzarh, koji je stolovao u Raveni i imao prilike da upozna sposobnosti članova tamošnjega klera. Na proljeće g. 639. već je Ivan s pomoću egzarha krenuo put Dalmacije.

3. Ivanova je zadaća bila da obađe najprije onaj dio Dalmacije, koji nije bio poharan od Avara i Slavena: otoke i gradove Zadar, Trogir, novi Split, novi Ragusium (Dubrovnik), novi Kotor itd. Zatim je pošao u hrvatske krajeve. Tu je našao mnoštvo kršćanskih zarobljenika, a i takovih romanskih žitelja, koji su pred Avarima bili pobjegli u gore, a poslije dolaska Hrvata i njihove nagodbe s Heraklijem živjeli slobodno kao hrv. državljani. Kod jednih i drugih trebalo je osvježiti kršćansku svijest i vjersko življenje. Osim toga posmatrao je Ivan vjerske običaje i način života Hrvata, da vidi, na koji bi ih se način dalo predobiti za Krista. Sabravši sva opažanja i pretresavši sve dojmove došao je do zaključka, da bi najbolje bilo uskrisiti staru salonitansku nadbiskupiju i to u novom Splitu, gdje su se ostatci Salonjana već dobro snašli. Nakon nagodbe s Hrvatima novi je grad u Dioklecijanovoj palači imao sve uvjete da uznapreduje i brojem stanovništva i značenjem, te je i po položaju i po tradiciji bio najzgodniji za središte crkv. organizacije. Splićanima se taj njegov plan tako svidio, da su ga odmah izabrali za prvog ndbiskupa.

Da obadje cijelu Dalmaciju i dobro upozna prilike i kod Latina i kod Hrvata, morao je Ivan Ravenjanin ondje proboraviti više mjeseci, a možda je ostao i do proljeća g. 640. A kad je posao obavio, morao se vratiti u Ravenu k egzarhu i u Rim k papi, da dadne izvještaj o obavljenoj vizitaciji, bude konsekriran i dobije daljnje naredbe.

2. NADBISKUP SPLITSKI

1. O daljnjim uspjesima Ivana Ravenjanina i o uređenju nadbiskupskog sjedišta u Splitu ovako izvješćuje Toma Arhidakon (gl. XI):

»A on, primivši posvećenje od gospodina pape, zađe među svoje ovce kao dobar pastir, ne s nakanom da zgrće novce, jer je crkva bila do skrajnosti siromašna, već gonjen ljubavlju nastojao je sticati duhovno blago spasavajući

duše. Njemu bi dozvoljeno od Stolice Apostolske, da sav privilegij dostojanstva, što ga je imala od davnine Salona, zadobije crkva splitska...»

»Tada spomenuti Sever darova crkvi svoj stan, što ga je dobio, kad se vratiše s otoka, zajedno s kulom na uglu i s palačom te odredi da ondje bude episkopij. Ondje poče časni poglavar Ivan isprva stanovati«.

2. Metropoliti su obično bivali konsekrirani od trojice biskupa svoje crkvene provincije. Ali u Dalmaciji, ako je tada uopće bio koji biskup, bila su samo dvojica: rapski i zadarski. Zato je Ivanu trebalo tražiti konsekratora izvan Dalmacije. Nije bilo zgodno, da prvi nadbiskup splitski bude posvećen u Raveni da si kasnije ravenski nadbiskupi ne bi prisvajali pravo konsekracije splitskih nadbiskupa. Zato je posve razumljivo, da je Ivan Ravenjanin bio posvećen u Rimu, kako tvrdi Toma Arhidakon. Samo šteta, što Toma nije također naznačio, koji je papa Ivana konsekrirao i kada. Međutim iz podataka žića pape Severina u »Liber Pontificalis«, promotrimo li ih u svjetlu izvještaja Tomina i Porfirogenetova, slijedi, da je Ivan Ravenjanin bio posvećen od toga istoga pape Severina.

3. Po Tominu naime svjedočanstvu Ivan Ravenjanin, prvi nadbiskup splitski i hrvatski, primio je posvećenje od »gospodina pape«. To je tradicija splitsko-romanska. Porfirogenet pak kaže, da je prvog nadbiskupa za Hrvate dao dovesti car Heraklije iz Rima: »Car Heraklije, poslavši (izaslanika) dovede iz Rima... nadbiskupa... To je tradicija dalmatinsko-hrvatska. Oba su svjedočanstva jedno od drugog posve neovisna, ali očevidno rade o istoj stvari i na isto se lice odnose. Jedan i drugi podatak je nepotpun i dosta neodređen, ali ako ih spojimo, lijepo se podudaraju i daju ovaj smisao: »Ivan Ravenjanin bio je inicijativom cara Heraklija od pape u Rimu posvećen za prvog nadbiskupa dalmatinskih Romana i Hrvata.« Sad je svjedočanstvo već mnogo jasnije i određenije. Da bude potpuno, treba još samo ustanoviti, koji je papa i kada konsekrirao Ivana Ravenjanina. A to nije teško. Konsekracija Ivana Ravenjanina mogla se naime inicijativom cara Heraklija zbiti samo poslije g. 638., kad je car počeo rješavati dalmatinski problem, a svakako prije 10. veljače g. 641., kad je umro. Pogledamo li pak u »Liber Pontificalis«, naći ćemo da je u tom razdoblju u Rimu bila jedina konsekracija biskupa i to g. 640., kad je papa Severin posvetio četvoricu biskupa: »A posvetio je, kaže njegov biograf, biskupe za različita mjesta na broju četvoricu.«¹⁵ Na temelju dakle našega dosadanjeg istraživanja smijemo s pravom zaključiti i ustvrditi, da se među četvoricom biskupa, što ih je posvetio papa Severin, nalazio i naš Ivan Ravenjanin.

4. A nastavimo li istraživanje, možemo pače iznaći i dan, kad se zbio taj za Hrvate vele važan događaj. U ono se doba strogo obdržavala naredba pape Gelazija iz g. 494., da se sveti

¹⁵ Liber Pontificalis. Izd. Duchesne, I; str. 329.

redovi imadu podjelivati samo u posne subote bilo u korizmi bilo u kvatrenim tjednima.¹⁶ To dakako nije vrijedilo za konsekracije samih papa, koji su bili posvećivani, čim je njihov izbor bio potvrđen od carske vlade. Papa Severin bio je konsekričan 28. svibnja 640, a umro je već nakon dva mjeseca, 2. VIII. 640. Jedini dakle dan, kad je u skladu s propisima mogao obaviti onu konsekraciju četvorice biskupa, o kojoj govori njegov biograf, bila je duhovska subota. A kako su se Duhovi g. 640. slavili 4. VI., duhovska kvatrena subota bila je 10. lipnja.¹⁷ Toga je dakle dana u lateranskoj bazilici sv. Spasa apostol Hrvat Ivan Ravenjanin primio posvećenje »od gospodina pape« Severina. Iz bazilike »San Giovanni di Laterano«, kako je tijekom vremena narod prozvaao radi krstionice cijelu baziliku Spasiteljevu, pošao je g. 640 i k Hrvatima Ivan Krstitelj, koji je za hrvatski narod ujedno bio Ivan Evangelista.

5. Kod te biskupske konsekracije bio je prisutan već radi svoje službe i tadanji prvak rimskog dakonskog kolegija, — po sadanjoj terminologiji jedan od najuglednijih kardinala —, arhidakon Ivan, sin dalmatinskog advokata Venancija. On se sigurno više od ikoga radovao, što se u njegovoj tužnoj domovini, odakle je u mladosti sretno umaknuo Avarima, opet uređuje crkvena hierarhija. Bez sumnje je srdačno bodrio novog nasljednika sv. Venancija, Dujma i tolikih drugih slavniha salonitanskih prvosvećenika i obećavao mu svoju pomoć. Onda nije još mogao ni slutiti, da će za nekoliko mjeseci kao papa i sam mnogo doprinijeti, da opet procvate kršćanski život u njegovu zavičaju.

Poslije konsekracije novi se nadbiskup »gonjen ljubavlju« žurio preko Ravene na posao u Split, gdje mu je »Veliki Sever« već pripravio dolični stan u kuli kraj mora.

3. KATEDRALA.

1. Nova nadbiskupija splitska trebala je katedralu. Na gradnju nove nijesu ni mislili nešto radi siromaštva, a u glavnom radi toga, jer su zgradu zapravo već imali. Mauzolej cara Dioklecijana stajao je razvaljenih vratiju i opustošen. Dosta da uklone znakove poganstva, poprave štetu, što su je učinili barbarski potraživači blaga, urede tu divnu prostoriju za kršćansko bogoslužje i eto katedrale, kakove nitko drugi ne će imati. Ivan Ravenjanin je bez sumnje već kao izabrani nadbiskup na to mislio, a u Raveni i Rimu ishodio si je od egzarha i pape potrebne punomoći. S crkvene strane nije moglo biti poteškoće, otkako je papa sv. Grgur Veliki bio preporučio sv. Augustinu, apostolu Engleza, neka ne ruši poganskih hramova, već samo idole u njima. »Ako su naime hramovi, piše on, dobro građeni, nužno je, da se u njima štovanje

¹⁶ Cfr. Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie. T. VII. deuxième partie (Jeunes) 2487.

¹⁷ De Mas Latrie, Trésor de chronologie, str. 443—446.

sotone zamijeni počitanjem pravoga Boga.«¹⁸ Držeći se toga načela pretvorio je papa Bonifacije IV. s dopuštenjem cara Foke rimski Pantheon u crkvu Majke Božje i sviju svetih (13. V. 609). Nešto kasnije izmolio je papa Honorije I. (625—638) od cara Heraklija dopuštenje, da skinu mjedene pločice s hrama božice »Romae« i njima prekrije krov bazilike sv. Petra. Poslije takovih primjera Ivan Ravenjanin lako dobio dopuštenje, da pretvori zapušteni mauzolej cara Dioklecijana u svoju katedralnu crkvu. To je i učinio, čim se vratio iz Rima, kako pripovijeda Toma Arhidakon (gl. XI.):

»Videći dakle, kako narod raste u ljubavi k bogoštovlju, odmah se prihvatiti pohvalna posla, te Jupitrov hram, što se u samoj carskoj palači izdizao nad druge zgrade, očisti od idola i načini vrata i zapore. A kad bi oglašena svečanost posvete, zgrnulo se odasvud mnoštvo naroda. Načini dakle iz onog hrama crkvu i s velikom je radošću i klicanjem sviju, što se sakupiše, posveti na čast Bogu i bl. Djevici Mariji. Postavi također ondje svećenstvo, da obavlja u pojedine dane djela službe Božje.«

4. PRENOS MOĆIJU SV. DUJMA I ANASTAZIJA.

1. Po starom običaju, koji je s vremenom postao propisom, stavljale su se kod posvećivanja novih crkvi moći sv. mučenika u grobište ispod oltara ili na samom oltaru. Kad je n. pr. sv. Ambrozije g. 386. posvećivao novu t. zv. ambrozijansku baziliku, dao je u nju prenijeti iz naborijanske bazilike kosti sv. mučenika Gervazija i Protazija. I u staroj Saloni imamo primjer prenošenja sv. moćiju iz jedne crkve u drugu novu radi posvete. »Kada je . . . u V.—VI. v. bila sagrađena nad grobištem kršćanskim u Kapljuču bazilika, piše don F. Bulić, da se ova može posvetiti, bjehu iz bazilike velikog grobišta u Manastirinam prenešena barem dva mučenika Antiohijan i Asterij u ovu novu baziliku.«¹⁹ Tako su i za posvetu nove splitske katedrale bile potrebne moći sv. mučenika. Nadbiskup Ivan nije ih trebao tražiti daleko. U ruševinama stare Salone bilo je dosta grobova sv. mučenika. Po Tominu pripovijedanju dade dakle odanle prenijeti u novu crkvu moći sv. Dujma i sv. Anastazija. Toma ovako izvješćuje o tom prenosu (gl. XII.):

U isto vrijeme počeo se Ivan, časni prvosvećenik, dogovarati s građanima, da se tijelo sv. Dujma biskupa, što je bilo ostalo u Saloni, digne, prenese i smjesti u crkvi, koja je nedavno bila posvećena. To se veoma svidjelo svima. Iznasavši dakle zgodno vrijeme, kad bi to mogli bez poteškoća pokušati, odoše u Salonu, unidoše u biskupsku baziliku i nadoše sve porazbacano i razrušeno. Bilo je naime ono mjesto ispunjeno porušenim krovovima, a nagomilani pepeo požara već je urodio trnjem i šikarjem. Premda ih je još bila nekolicina, koji su znali za mjesto, ipak nije bilo lako iznaći, odakle da se digne tijelo bl. Dujma, jer je grob njegov bio sakriven u podzemnim svodovima. Otkopavši zemlju i otkrivši mjesto, prvi kovčeg, koji se pokazao, digoše i bojeći se, da im možda Slaveni ne bi smetali, s velikom brzinom odniješe u Split. Ali kad ga otvore, nadoše tijelo ne bl. Dujma već tijelo bl.

¹⁸ Farlati, *Illyricum sacrum*, III; str. 29.

¹⁹ Don F. Bulić, *Otkriće IV. starokršćanskog grobišta u Solinu*. Zagreb.

Anastazija mučenika. Vrativši se dakle odmah sjutradan u Salonu, s istoga mjesta iskopaše sarkofag bl. Dujma i prenijevši ga s najvećom žurbom u Split, smjestiše dragocjene zaloge (pignora) obojice mučenika s izvanrednom pobožnošću u spomenutoj Bogorodičinoj crkvi, gdje po dobroti Božjoj do dana današnjega počivaju.«

2. U tom su Tominu pripovijedanju navedene neka okolnosti, koje su neispravne. Tjelesa sv. mučenika nijesu mogla biti dignuta iz biskupske bazilike, jer ona nije imala podzemnih svodova, a osim toga nijesu ni bila zajedno na istom mjestu. Sv. Dujam bio je sahranjen u bazilici groblja u Manastirinama, a sv. Anastazij na groblju u Marusincu. K tome Toma sam sebi protuslovi, kad govori o strahu Splićana pred Slavenima. Ta već je prije ispriopovijedao, kako su se Splićani carskim posredovanjem izmirili s Hrvatima, a i sve što izvješćuje o djelovanju Ivana Ravenjanina isključuje svaku bojazan pred njima. O tom prenosu moćiju sačuvala nam je prošlost tri izvještaja. Najstariji je kratak, jednostavan i nema ničega, što bi ga činilo sumnjivim. Tomin već imade, kako vidjesmo, okolnosti, koje nijesu u skladu ni sa samim njegovim prijašnjim pripovijedanjem, a ni s iskopinama solinskim. Treći je još više legendaran i fantastičan. Rački, isporedivši sva tri, zaključuje: »Jednostavno pripovijedanje prvotne translacije u slijedećim je vijekovima prošireno dodavanjem različitih okolnosti.«²⁰ Mjesto dakle da gubimo vrijeme pobijanjem tih nehistoričkih okolnosti kasnijih izvještaja držimo se najstarije vijesti, koja kaže: »Građani salonitanski... vrativši se u Dioklecijanovu palaču..., ondje se nastaniše i hram, koji je nekoć bio posvećen Jupiteru, izbacivši kumire, po Ivanu nadbiskupu posvetiše svetoj Bogorodici Mariji i tijelo mučenikovo (sv. Dujma) preniješe dana 29. srpnja iz Salone i u tom ga hramu smjestiše, gdje se do dana današnjega s velikom pobožnošću čuva i štuje.«²¹

Tu se doduše govori samo o prenosu tijela sv. Dujma, a nema ni spomena o prenosu sv. Anastazija. No to dolazi odatle, što je podatak uzet iz žića sv. Dujma. Ipak imade indicija, da su zajedno s moćima sv. Dujma prenesene u novu katedralu i moći sv. Anastazija. Prije svega u najstarije se doba isti dan (29. VII.) zajedno s translacijom sv. Dujma slavio i prenos sv. Anastazija.²² U Trpimirovoj povelji g. 852. crkva se splitska nazivlje »cenobium ss. martirum Domnii, Anastasii, Cosme et Damiani«. Dakle se odmah iza sv. Dujma spominje sv. Anastazije. U Mucimirovoj g. 892. govori se o vlasništvu »ss. martirum Domnii atque Anastasii«, a pola stoljeća kasnije tvrdi Porfirogenet izričito, da se u Splitu čuva tijelo sv. Anastazija. Uzmemo li, da su u staroj Saloni naj-

1923; str. 13—14.

²⁰ Rački, Documenta, str. 288.

²¹ Rački, Documenta, str. 288.

²² Farlati, Illyricum sacrum, I; str. 473 a.

²³ M. Barada, Dvije naše vladarske isprave (Croatia sacra, 13 i 14 (1937), str. 41 i 69.

popularniji mučenici bili baš sv. Dujam i sv. Anastazije, razumljivo je, da su spašeni Salonjani htjeli upravo njihove moći imati u novoj katedrali. Uostalom to bi pitanje trebalo u svijetlu novijih istraživanja potanje proučiti.

3. Čudno je, da su za svečanost translacije odabrali konac srpnja, kad je u Splitu najveća vrućina. To bi se možda dalo tako protumačiti, da je novi nadbiskup Ivan obavio posvećenje Dioklecijanova mauzoleja i prenos moćiju odmah, čim se vratio iz Rima. Njegova biskupska konsekracija bila je, kako smo vidjeli, 10 lipnja. Između tog datuma i datuma prenosa moćiju (29. VIIa) ima oko 50 dana, t. j. upravo toliko vremena, koliko je bilo potrebno, da nadbiskup iz Rima preko Ravene dođe u Split i obavi najnužnije pripreme za posvećenje katedrale i translaciju mučenika. A budući da je 29. VII. g. 640. bila subota, smijemo zaključiti, da su do subote uređivali mauzolej, u subotu prenijeli u nj moći iz solinskih ruševina, a u nedjelju 30. VII. svečano slavili prvi blagdan posvete i u nekadanjem carskom mauzoleju radosno pjevali prvu pontifikalnu misu.

5. APOSTOL HRVATA.

1. Kad je tako novi splitski nadbiskup uredio svoj vlastiti dom u kuli, posvetio katedralu i u njoj obnovio stari kult najpopularnijih salonitanskih mučenika, organizirao gradski kler i crkveno bogoslužje, počeo je vršiti svoju pastirsku službu i izvan grada na širokom području nove salonitansko-splitske nadbiskupije. Prije svega se trudio, da obnovi vjerski život kod kršćanskih Latina, a onda se s pomoću njihovom latio obraćanja Hrvata. Na to se njegovo djelovanje odnose riječi Tome Arhidakona (gl. XI.):

»Tada poče uređivati crkvu i kler, promicati naobrazbu, marljivo propovijedati i svoje pastoralne dužnosti s vanrednom savjesnošću vršiti. Obilazeći naime po krajevima Dalmacije (t. j. po latinskim) i Slavonije (po hrvatskim) obnavljao je crkve, posvećivao biskupe, organizirao župe i pomalo neuki svijet privlačio katoličkom načinu života.«

2. Toma je Hrvate držao arijanskim krivovjercima, jer nije pravo lućio Hrvate od Gota arijanaca. Zato kaže, da je nadbiskup Ivan svojim propovijedanjem neuki puk privlačio katoličkom načinu života. No nema nikakova sigurna traga ni podatka, da su stari Hrvati bili arijanci poput Gota i drugih tadanjih germanskih naroda. Po svjedočanstvu Porfirogenetovu bili su pogani. Iz novijih istraživanja slijedilo bi, da su poput drugih Slavena bili sljedbenici Zaratustrina mazdaizma ili kasnije iskvarenog iranskog dualizma. No to nije još dovoljno istraženo.

3. Veliko i ugodno iznenađenje za Ivana Ravenjanina i za sve Dalmatince bila je potkraj g. 640. vijest, da je njihov zemljak, rimski arhidakon Ivan, izabran za papu. Nadbiskup Ivan se tada bez sumnje ponadao, da će mu novi papa biti najboljim pomoćnikom i da će mu napose biti na ruku u izvršivanju dviju najtežih pastirskih dužnosti: otkupljivanju kršćanskih sužnjeva i u predbivanju Hrvata za Krista. I nije se prevario.

IV. PAPA IVAN IV. I NOVA DALMACIJA

1. Papa Severin umro je 2. VIII. 640. Odmah mu je bio izabran nasljednik, arhidakon Ivan, sin dalmatinskog advokata (skolastika) Venancija. Poput svoga pretšasnika... ni on nije htio prihvatiti tako zvane »Ekthesis«, dvolične vjeroispovijesti, što ju je po nagovoru carigradskog patrijarhe Sergija car Heraklije g. 638. promulgirao. Zato ni njegova izbora egzarh nije htio a možda ni smio sam potvrditi, već je trebalo poslati apokriziare samome caru u Carigrd. Značajno je, da je ovaj put izbor bio brzo potvrđen. Severin je čekao godinu i pō, a Ivan je mogao biti posvećen već na Badnjak te iste godine 640. Bez sumnje je egzarh Izacije izabranog papu živo preporučio caru. Car Heraklije ne samo da nije otezao s potvrdom kao kod pape Severina, već je što više poslao novome papi posebni list, kojim mu javlja, da on nije sastavio »Ekthesis«, a niti zapovjedio da se sastavi.²⁴ Kolike li u tom razlike od postupanja sa Severinom! Car mjesto da papu Dalmatinca sili na prihvaćanje »ekteze«, on mu se još i ispričava. Zato ne ćemo pogriješiti, ako ustvrdimo da je baš dalmatinsko podrijetlo novoga pape bilo njegova najbolja preporuka i kod egzarha i kod cara. Oni su se nadali, da će Ivan IV. već radi ljubavi k nesretnom svom zavičaju snažno poduprijeti njihovo nastojanje oko definitivnog uređenja Dalmacije. I nada im se ispunila. Ivan IV. tako se živo zauzeo za svoj nekadanji zavičaj, da njegov biograf u »Liber Pontificalis« drugih njegovih čina ni ne spominje, premda je n. pr. uz ino održao jednu vrlo važnu sinodu u Rimu. U »Liber Pontificalis« čitamo o njemu ovo:

»Ivan, po narodnosti Dalmatinac, od oca Venancija skolastika, vladao godinu jednu, mjeseci devet, dana osamnaest. Taj je u svoje vrijeme poslao vrlo svetog i nada sve vjernog opata Martina s obiljem novaca, da po cijeloj Dalmaciji i Istri otkupljuje sužnje, što su ih pogani zarobili. U isto vrijeme sagradi crkvu blaženim mučenicima Venanciju, Anastaziju, Mavru i mnogim drugim mučenicima, kojih je relikvije dao donijeti iz Dalmacije i Istre i pohranio u spomenutoj crkvi pokraj lateranske krstionice, kod oratorija bl. Ivana Evandeliste, koju ukrasi i različitim darovima obdari...«²⁵

Iz tog se kratkog zapisa vidi, da je po sudu suvremenog papinskog kroniste Dalmacija bila glavna briga pape Dalmatinca. U nju šalje posebno poslanstvo, a u samom Rimu uzveličava njezine mučenike.

2. Bijedno stanje dalmatinskih sužnjeva u hrvatskoj državi poznao je papa iz relacije Ivana Ravenjanina, koji je kao apostolski vizitator bio obišao i hrvatske krajeve. Hrvati su doduše bili saveznici carstva, ali su po tadanjim običajima zadržali kršćansko roblje, što su ga našli na oslobođenom teritoriju kod avarskih

²⁴ F. Dölger, Corpus der griechischen Urkunden... A: Regesten, Abt. I, Regesten der Kaiserurkunden der oströmischen Reiches, I. Teil (München-Berlin 1924), str. 25, N. 215.

²⁵ Liber Pontificalis. Izd. Duchesne, str. 330.

i slavenskih gospodara. No omogućili su otkup. Nije isključeno, da je nadbiskup splitski Ivan, čim je doznao za izbor pape Dalmatinca, zamolio novčanu pomoć Svete Stolice, da uzmogne otkupiti te nesretnike. Papa je bio vrhovni upravitelj »imovne sv. Petra« (patrimonium s. Petri), koja je tada bila znatna i kojoj je jednom od svrha bilo također otkupljivanje kršćanskih zarobljenika i robova. Iz »Liber Pontificalis« doznajemo, da Ivan IV. doista nije žalio novaca, kad se radilo o zaslužjenim zemljacima. Opatu Martinu dao je na put »mnogo novaca«. A poslao ga je u Dalmaciju bez sumnje čim su samo dopustile prilike, t. j. čim je prošla zima i korizmeni post. Zato je papino poslanstvo došlo k Hrvatima negdje poslije Uskrsa g. 641. Put je opatu Martinu pripremio i pomagao mu u svemu splitski nadbiskup Ivan, koji je znao, gdje ima najviše sužnjeva i pod kojim se uvjetima mogu osloboditi. Po svoj ga je prilici i pratio »po cijeloj Dalmaciji i Istri«, jer je to tražilo i dostojanstvo papinog poslanika i važnost stvari, a nitko drugi za to nije ni bio zgodniji od samoga nadbiskupa Ivana, koji je kao bivši vizitator poznao krajeve i ljude, a možda već i jezik. Tako je opat Martin mogao uspješno obaviti prvi dio svoje misije.

3. Druga je zadaća papina poslanika bila, da donese iz Dalmacije i Istre moći sv. mučenika za novi i sjajni oratorij, što ga je papa počeo graditi kod lateranske krsionice na čast sv. Venanciju i drugim dalmatinskim i istarskim mučenicima. Taj oratorij još postoji i mozaik, što ga je dao načiniti Ivan IV., dosta je dobro sačuvan.²⁶

Za posvetu dakle te monumentalne kapele donio je opat Martin moći sv. mučenika. A donio je od pojedinih ono, što je našao i dobio. Historički se dade dobro dokazati, da nije donio ni tijela sv. Dujma niti tijela sv. Anastazija. Došao je u Split, kad su već svete moći obojice mučenika iz solinskih ruševina bile prenesene u novu splitsku katedralu. K tome imademo iz kasnijih vijekova pouzdana svjedočanstva, da su njihove svete kosti i u Splitu i ostale.

Od tih sv. mučenika dobio je opat Martin ili mali dio sv. kostiju ili t. zv. drugorazredne relikvije, t. j. kakav predmet, što je bio u dodiru ili bližoj vezi sa sv. moćima (platno, vrpce, ulje iz nadgrobni svjetiljaka itd.). Što se pak tiče drugih sv. mučenika solinskih, opat je Martin po svoj prilici ponio sa sobom sve njihove sv. ostatke, jer im se do sada ni u Splitu ni u solinskim ruševinama nije našlo traga.

U historijskoj se literaturi uvriježilo mišljenje, da je Ivan IV. dao prenijeti moći dalmatinsko-istarskih mučenika zato, da ih zaštiti od slavenskih pogana. Takovo shvaćanje međutim ne samo da se ne da potvrditi povijesnim vrelima, već im se i protivi. U doba Ivana IV. vladao je mir i u Dalmaciji i u Istri. Izvan Splita ostale su i poslije odlaska opata Martina moći sv. Feliksa.

²⁶ Cfr. Bulić-Bervalđi, Kronotaksa..., Tab. II i III.

a izvan Poreča u Istri na groblju i u posebnoj bazilici moći sv. Eleutherija. Opat Martin nije dakle imao naloga, da pokupi sve moći. Osim toga u posvetnom natpisu ispod mozaika u oratoriju sv. Venancija Ivan IV. nijednom riječju ne spominje relikvija ili njihova zaštićivanja, već samo govori o zavjetu, što ga izvršuje na čast sv. mučenicima i sa zadovoljstvom ističe, da mozaici, što ih je dao načiniti, ne zaostaju za onima u susjednoj krstionici.²⁷ Iz toga slijedi, da kapela s mozaicima nije bila podignuta radi relikvija, već relikvije done sene radi posvećenja i usavršenja kapele.

4. Opat Martin nije mogao ni otkup robova ni traženje relikvija obaviti bez znanja i dopuštenja vladara dalmatinske Bijeje Hrvatske, koja se protezala od Cetine do Raše u Istri i u unutrašnjosti negdje do Drine. Zato je njegov put morao imati prije svega karakter službenog papinskog poslanstva hrvatskom vladaru. Samo tako je papa mogao biti siguran, da će njegov poslanik s pratnjom biti od Hrvata dobro i dolično primljen i da će bez neprilika obaviti svoju dvostruku misiju. Poslanstvo opata Martina ne smije se promatrati samo za sebe, već u okviru događaja, s kojima je povezano. U kratkom izvještaju »Papinske knjige« ništa se doduše ne govori o diplomatskom karakteru opata Martina, ali se tomu ne treba čuditi niti toga očekivati. Anonimni sastavljači kratkih biografija, od kojih se sastoji »Liber Pontificalis«, nijesu pripadali višim krugovima papinskog dvora, već nižem kurijalnom kleru, kojemu djelovanje papinske diplomacije nije bilo dobro poznato. Njihovi zapisi su pripovijedanje i prikazivanje događaja onako, kako ih obični ljudi vide i kako njih same zanimaju; u pozadinu događaja oni ne pronicu. Ti njihovi podaci potječu više iz ekonomata nego li iz arhiva i registrature, gdje su se čuvali dokumenti o vanjskoj i političkoj povijesti papinstva.²⁸ Zato i biograf Ivana IV. bilježi samo ono, što je bilo u vezi s izdancima, a ništa ne govori o ciljevima, što ih je papa poslanstvom opata Martina htio postići kod novih gospodara Dalmacije. Ali iz svega, što znademo o nastojanjima egzarha Izacija i nadbiskupa splitskoğa Ivana oko obnove kršćanstva u Dalmaciji, slijedi samo od sebe, da je papa Dalmatinac taj njihov rad htio i od svoje strane snažno poduprijeti i što više ga pospješiti. Otkupom kršćanskih sužnjeva kanio je podignuti prestiž kršćanske vjere, a posebnim poslanstvom povoljno djelovati na hrvatske državne vlasti i disponirati ih za primanje i propagiranje kršćanstva. Zato i jest na čelo poslanstva stavio čovjeka »vrlo svetog« (sanctissimum) i dao mu na raspolaganje »mnogo novaca« (cum multis pecuniis). Do onda su Hrvati znali za cara Heraklija kao najuzvišeniju ličnost na svijetu, a sad su preko opata Martina imali dobiti i o vrhovnom glavaru kršćana, namjesniku Kristovu, novom i živom Petru, kako se onda govorilo, što vjerniji i što ljepši po-

²⁷ Cfr. Bulić-Bervaldi, Kronotaksa..., Tab. III.

²⁸ E. Caspar, Geschichte des Papsttums von en Adnfängen bis zur Höhe der Weltherrschaft. II. Band: Das Papsttum unter byzantischer Herrschaft. Tübingen 1933; str. 315 i 318.

jam. Do pontifikata Ivana IV. bilo je u kratko vrijeme već mnogo učinjeno, da se novi gospodari Dalmacije Hrvati privuku u sferu kršćanske civilizacije: god. 638. bila je Hrvatima povjerena uprava kršćanske Dalmacije nakon što su se obvezali, da će primiti misijonare i krštenje; g. 639. obašao je Ivan Ravenjanin u ime Svete Stolice dalmatinske i hrvatske strane, da upozna stanje kršćana i spremnost Hrvata za obraćenje; g. 640. počeo je kao nadbiskup Latina i Hrvata svoj apostolski rad. Sva ta nastojanja kruni papa Dalmatinac g. 641. šaljući poslanstvo hrvatskom vladaru. Odmah na početku svoga pontifikata daje on radu egzarha Izacija i dalmatinskih misijonara svoju najvišu duhovnu sankciju, potvrdu i potporu. To je u suštini bila glavna svrha poslanstva opata Martina.

5. Da je Ivan IV. kod Hrvata doista postigao, što je želio, vidi se iz posljedica. Nije prošlo ni 40 godina, a već je papa Agaton svojom poslanicom caru Konstantinu Pogonatu pred licem tako reći cijeloga svijeta (na koncilu zapadne Crkve u Rimu i na sveopćem saboru u Carigradu) Slavene-Hrvate stavio u isti red s tadanjim kršćanskim narodima Zapada, — s Langobardima, Francima, Galima, Španjolskim Gotima i Britancima. Kršćanstvo se dakle kod Hrvata za samih 40 g. tako raširilo i razvilo, da su već u drugoj polovici VII. v. u internacionalnom saobraćaju bili smatrani kršćanskom nacijom. Taj se pak neobično brzi napredak kršćanstva lako shvati, ako se ima na umu, da su kristijanizaciju Hrvata snažno promicala skladnom suradnjom dva najviša tadanja autoriteta: car Heraklije po svom italskom namjesniku Izaciju i papa Dalmatinac po obnovljenoj dalmatinskoj crkvenoj hierarhiji i poslanstvom opata Martina. Impuls je bio vanredno jak, te je zato i efekat bio brz i tako trajan, da se i nakon 13 stoljeća još osjeća. Poznati originalni ugovor Hrvata sa sv. Petrom, o kom izvješćuje Porfirogenet, svjedoči i pokazuje, da su Hrvati u drugoj polovici VII. vijeka postali ne samo kakvim god kršćanima, nego i posebnim šticećenicima i neobičnim štovateljima sv. Petra. A korijen i jedan od glavnih razloga toga izvanrednoga kulta sv. Petra i privrženosti njegovim nasljednicima, imade se tražiti u mudroj simpatiji, kojom je papa Dalmatinac podupro nastojanja i propovijedanje apostola Hrvata nadbiskupa Ivana Ravenjanina. Pontifikat Ivana IV. nije na žalost trajao ni pune dvije godine (25. XII. 640 — 12. X. 642), ali je za Hrvate ipak imao vjekovno značenje. Poslanstvom opata Martina Ivan IV. tako je predobio i oduševio Hrvate za papinstvo u samim počecima njihova dodira s katolicizmom, da je time dao vjerskomu i kulturnom razvoju hrvatskoga naroda temelj i smjer za sve kasnije vijekove. S opatom Martinom započeo je između Sv. Stolice Petrove i Hrvata onaj srdačni odnošaj i neprekinuti saobraćaj, koji je bio kroz trinaest stoljeća — a još je i danas — značajno obilježje duhovnoga života većine Hrvata.

Razumije se, da svi ti plodovi akcije pape Dalmatinca radi njegove prerane smrti, kao ni prijašnja nastojanja cara Heraklija i njegova egzarha Izacija, ne bi bili dozreli, da nije bilo nadbiskupa Ivana Ravenjanina. On je i po smrti svojih visokih zaštitnika cara Heraklija, pape Ivana IV. i egzarha Izacija ostao savjesni i požrtvovni radnik na hrvatskoj vjerskoj njivi i vjerski tako odlično odgojio Hrvate, da su za pape Agatona (678—681) bili kadri odreći se posebnim ugovorom nepravednih osvajanja i pouzdanje stavljati ne toliko u oružje, koliko u pomoć Božju i zaštitu sv. Petra.

Kroničari nijesu zabilježili godine smrti prvog nadbiskupa splitskog i apostola Hrvata Ivana Ravenjanina, ali to zapravo nije bilo ni nužno. On u svijesti svoje duhovne pastve i nije umro, a za 1.300-godišnjicu njegova blagoslovljenog dolaska među Hrvate novim sjajem treba da zasja njegova sveta uspomena.

Stj. Krizin Sakač D. I.